

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440с.
3. Гримич М. Егоїст: Роман. / М.Гримич – Львів: Кальварія, 2003. – 228с.
4. Згвалтування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://leksika.com.ua/10680728/legal/zgvaltuvannya>
5. Костенко Ліна. Записки українського самашедшого / Ліна Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416с.
6. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посібн. / І.М. Кочан. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К.: Знання, 2008. – 423с.
7. Меднікова М. Тю!: Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки. / М.Меднікова – Львів: Кальварія, 2003. – 228с.
8. Метафора в языке и тексте / отв. ред. В.Н. Телия. – М. : Наука. – 1988. – 176с.
9. Напівпровідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Напівпровідник>
10. Подача [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Подача_\(спорт\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Подача_(спорт))
11. Термін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53410/249136.html>

***Анотація.** Автори сучасних творів активно залучають термінологічну лексику у тексти своїх творів. У семантичній структурі терміна, коли він стає частиною метафоричної конструкції, відбуваються зміни, які ведуть до виникнення елементів нового значення. В основі метафоризації лежить схожість ознак предметів: кольору, форми, об'єму, призначення, стану, процесу.*

***Ключові слова:** термін, метафора, метафорична конструкція, загальна лексика.*

***Summary.** Authors of modern texts actively involve terminological vocabulary into their texts. When the terms becomes a part of metaphoric construction, some changes appear, which cause the appearance of elements with new meanings. The basis of metaphorization is in the similarity of some features of the objects, such as colour, form, volume, destination, state, process.*

***Key words:** term, metaphor, metaphoric construction, common vocabulary.*

УДК 811.111'373.612.2

Сокальська Г. В.

КОНЦЕПТУАЛЬНІСТЬ МЕТАФОРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ У РОЗРІЗІ ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНИХ АСПЕКТІВ

Концептуальний аналіз є головним методом моделювання структур уявлення знань у сучасній науці. Це пояснюється спрямованістю сучасної наукової парадигми до когнітивізму. Специфіка даного процесу в лінгвістиці відбивається в переорієнтації в плані когнітивного пояснення механізмів одержання ономазіологічної структури значення на основі зв'язку об'єкта найменування, поняття, концепту, слова, семантики й смислу. Це, на думку О.О.Селіванової, дає можливість когнітивно пояснити такі функціональні явища, пов'язані із вторинним означуванням, як метафоризація. Вони сприймаються як результат висвітлювання нових концепцій на базі наближення, вбудованості концептів або концептуальних ділянок [11, 27–28]. При цьому вторинне означування сприймається як головна когнітивна операція, за допомогою якої один тип об'єкта розуміється та сприймається в термінах об'єктів іншого типу. Незважаючи на давню історію цього методу (початок береться ще із середньовіччя) та розмаїття термінів (пропозиція, фрейм, схема, схемата, план, сценарій, скрипт та ін.), концептуальний аналіз має дві орієнтації – психологічну та логічну.

Згідно з першою орієнтацією концептуальний аналіз – це чуттєво-пізнавальна абстракція предметів і явищ, розумовий і психологічний образ об'єкта, різноsubстантна одиниця свідомості, що містить уявлення, образи, гештальти, поняття. Згідно з другою – концепт дорівнюється до логічного судження, дискретної одиниці свідомості, яка відображає предмет реально-

го або ідеального світу, що зберігається в національній пам'яті носіїв мови, а також у логіко-семантичному аспекті – це сукупність семантичних ознак при компонентному аналізі лексики [11,111].

Ці два напрямки сформували два основних типи концептуального аналізу:

- 1) ейдетичний, коли думка представлена в нерозчленованому вигляді;
- 2) логічний як структурація та членування цілісності.

Проте у всіх напрямках концептуальний аналіз визначається перш за все як аналіз одних концептів за допомогою інших.

На погляд С.А.Жаботинської, прикладом концептуального аналізу в аспекті фреймів-схем може бути виявлення інформаційних структур, які простежуються в лексичних сигніфікативних значеннях [8, 6], тобто в тих значеннях, які безпосередньо пов'язані із формуванням думки. Такий підхід дозволяє, на нашу думку, витокі когнітивної метафори шукати в поняттєвій структурі лексичного значення на основі застосування певних елементів компонентного аналізу.

Лексичне значення можна трактувати широко і вузько:

- 1) як структуру, що має денотативний зміст і конотативні нашарування і
- 2) як лише денотативний зміст.

Ми дотримуємось першого погляду, виходячи із сучасної концепції слова.

Якщо слово визначається автономною одиницею системи й носієм смислу, то можна виділити такі аспекти цієї системи:

- 1) зовнішній (зв'язок слова з іншими словами через тематичні групи);
- 2) внутрішній (зв'язок логіко-семантичного вираження у середині одної лексеми);
- 3) глибинний (структура і зміст лексичного значення).

Це пояснює те, чому все частіше лексичне значення розкладають як певну ієрархічну структуру.

За допомогою компонентного аналізу виділяються далі нерозкладні елементи смислу – диференційні ознаки (схема, семантична ознака, семантичний елемент, семантичний компонент, семантичний примітив, мікрокомпонент, маркер та ін.). звідси, лексичне значення – це обмежений набір диференційних елементів, які поєднані оператором й утворюють систему.

Проте диференційний метод не є результативним при здійсненні глибинних семантичних досліджень. Виникає необхідність у застосуванні інтегральних методів. З точки зору інтегрального підходу лексичне значення розуміється як безмежно складна й надмірна структура, що складається із денотативного змісту з ядром і периферією та конотативного оточення [8, 14-15].

З позиції інтегрального розуміння лексичного значення – це складна структура, що утворюється з множини концентричних кругів (з центральною денотативною частиною і конотації, що її оточують). Денотативна частина складається із семантичного ядра й периферій. Ядерні семи позначають постійні й обов'язкові ознаки об'єкта, визначаються методом компонентного аналізу й відображаються у словникових дефініціях. Периферійні семи позначають другорядні ознаки й не виконують диференційних функцій.

Денотативну частину оточує конотативна. Це система значенневих елементів, які несуть додаткову інформацію про предмет. Дана система складається з трьох рівнів:

- 1) потенційні семи, які репрезентують ознаки, спільні для всього колективу;
- 2) семи нечіткі, вірогідні, які вичленяються лише при інтегральному аналізі;
- 3) оказіональні семи, що відбивають індивідуальні асоціації й служать для будови поетичних творів. Чим більше загальнозрозумілою є сема, тим ближче вона до денотативного ядра.

Питання розуміння метафори пов'язують передусім з поняттями інтеграції, відношення і збігу. Останній спостерігається тоді, коли обидва члени метафори мають спільні властивості, відношення утворюються при спільності функцій, а інтеграція – при виникненні того нового, що є результатом інтегрування певних аспектів її складових.

Такий підхід дозволив В.Г.Гаку побудувати модель метафоричного значення: номінативне значення, до складу якого входить певний набір диференційних сем: категоріальна архісема А + родова В + видова диференціююча сема В + потенційна сема С (надана властивість). Звідси метафоризацію спричиняють: усунення родової і видової сем і актуалізація потенційної семи [6, 11–26].

На думку М.Бірді, можливість метафоричного вживання мовної одиниці залежить від відчуття розбіжності між наборами властивостей інтенціоналу (сигніфікату) слова. Перший набір містить необхідні умови для правильного вживання слова, властивостей маргінального значення слова, його конотації. При комбінуванні слів таким чином виникає логічна опозиція між центральними значеннями даних слів, відбувається зсув від центрального значення до маргінального. Такий зсув сигналізує про метафоричне вживання. Питання логічної опозиції пов'язано як з прямою несумісністю семантичних властивостей, так і з опосередкованою несумісністю між пресуппозиціями слова [4].

За М.Бірділі, приналежність до метафори визначається наявністю двох складових:

- 1) семантичною розбіжністю між двома рівнями значення;
- 2) логічною опозицією на одному з рівнів, тобто відбувається зсув від десигнації до конотації.

Конотації – це множина акцидентальних властивостей, що притаманні або приписуються об'єктам. Вони поділяються на основні й потенційні. Ступінь новизни метафори залежить певною мірою і від контекстів, в яких вживається метафоричне слово, а також від аналогічних або паралельних висловів, які є в мові цього періоду. На думку М. Бірділі, метафора не лише вводить до складу значення заховані конотації, але і включає такі властивості, які раніше не малися на думці. Все це підтверджує думку про те, що характерною рисою для мовної метафори вважається відсутність спільного з вихідним значення семантичного елемента.

Компонент семантики, який здійснює семантичний зв'язок метафоричного значення з вихідними, має різний ступінь складності:

- 1) конкретна ознака, яка експліцитно пов'язує метафоричне значення і вихідне;
- 2) спільне або подібне уявлення, яке в словниках членується на часткові ознаки й асоціації.

Іноді у мовній метафорі актуалізуються нерелевантна для денотата сема, навіть протилежна побутовому уявленню про об'єкт. Це спричинює вести дослідження як процесу метафоризації, так і самої метафори в аспекті логічної семантики, оскільки в зазначеному процесі важливий зв'язок між метафорою та свідомістю її творця.

Отже, логіко-семантичний аспект концептуального аналізу полягає в тому, що метафоричне значення розглядають, перш за все, як сигніфікативний різновид лексичного значення, що розкладається на складові лексичного поняття, яке ієрархічно структуровано за принципом ядра – периферії. Такий аналіз дозволяє визначити стабільний центр поняття, та його факультативну частину, яка сприяє утворенню асоціацій як передумов для виникнення нових значень, тобто нових понять, а звідси й нових знань.

Щоб визначити специфіку метафоричного значення у логіко-семантичному аспекті, необхідно повернутися до структури лексичного значення як взаємодії формальних і значеннєвих ознак.

Співвідношення формальних та значеннєвих ознак примушує нас у структурі лексичного значення виділяти галузь поняття і галузь власне мовного знака.

У лінгвістиці термін *поняття* вживають:

- для найменування думки, яка узагальнено відображає предмет і явища дійсності, фіксуючи їх властивості й відношення;
- як синонім граматичної або семантичної категорії;
- тотожно концепту, тобто поняттю/значенню в системі логічних відношень і форм, які розглядаються як з логічної, так і з мовознавчої точки зору.

Як правило, значеннєву структуру пов'язують із поняттям, а формальну – із знаком.

Проте само поняття також структуровано. У структурі поняття виділяють:

- контенціонал (зміст поняття) і
- екстенціонал (обсяг поняття – предметна співвідносність), а також
- інтенціонал (постійна центральна частина контенціоналу одиничних понять про речі даного класу) з індивідуальними, необов'язковими ознаками даної речі.

За визначенням М.В.Нікітіна, «контенціонал – це сукупність, або структура відображення у даному понятті (значенні, імені) ознак, а екстенціонал – це множина речей (денотатів), з якими співвідносяться зазначені ознаки» [10, 27].

Сукупність обов'язкових сем утворюють певну структуру/конфігурацію змістовно-значеннєвих залежностей лексичного значення, оскільки вони забезпечують якісну визначеність значення в мовленнєвому варіюванні логіко-семантичного вираження.

Стабільне ядро, тривка частина контенціоналу – інтенціонал значення, знаходиться з екстенціоналом в оберненій залежності: багатий інтенціонал містить багато ознак, а це свідчить про незначне число речей, до яких застосоване дане ім'я. Інтенціонал – замкнута система, яка має кінцеву множину ознак.

Семи, які входять до інтенціоналу поняття, внаслідок необхідного або можливого суміщення ознак семи імплікують деякі інші семи, що прямо не представлені в інтенціоналі. Сукупність таких сем складає імплікаціонал лексичного значення. В.М.Нікітін відмічає, що імплікація може коливатися від обов'язкової та сильновираженої до маловірогідної і неможливої. Семи, що не сумісні з даним значенням, у сукупності складають його негативний імплікаціонал/неімплікаціонал.

Імплікаціонал – завжди відкрита система (за типом ймовірності структури світу).

Інтенціонал визначає екстенціонал, а імплікаціонал – предметні зв'язки сутностей.

Отже, поняття співвідноситься з інтенціональним значенням.

Як вже зазначалось, інтенціонал у сучасній лінгвістиці визначається:

- 1) як центральна частина/ядро лексичного значення, що включає обов'язкові семантичні ознаки;

2) поняття (з дедуктивно-логічної точки зору);

3) зміст поняття в протиставленні його обсягу.

Звідси, можливий розподіл значення на екстенціональне (предмет або клас предметів, що позначається цим іменем) та інтенціональне (зміст вислову).

Так, у галузі поняття основу лексичного поняття складають екстенціонал та інтенціонал. У галузі власне мовного знака також використовують поняття екстенціоналу та інтенціоналу.

Список використаних джерел

1. Актуальні аспекти порівняльного вивчення мов і літератур: Зб. наук. пр. – К.: Пед. ін-т інозем. мов, 1991. – 195 с.
2. Аспекты семантических исследований: А.А.Уфимцева, Е.С. Кубрякова, Н.Д.Арутюнова и др. – М.: Наука, 1980. – 356 с.
3. Бацевич Ф.С. Когнітивне і лінгвальне в процесах вербалізації / Ф.С. Бацевич // Мовознавство. – 1997. – №6. – С.30-36.
4. Бирдсли М. Метафорическое сплетение / М.Бирдсли // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. С. 201 – 219.
5. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С.153-173.
6. Гак В.Г. Метафора: Универсальное и специфическое / В.Г. Гак // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11-26.
7. Говердовский В.И. Диалектика коннотации и денотации (взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) / В.И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1985. – №2. – С. 71-79.
8. Денисова С.П. Типологія категорій лексичної семантики. / С.П. Денисова – К.: Віпол, 1996. – 294 с.
9. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С.А. Жаботинська // Лінгвістичні студії. – Черкаси, 1997. – Вип.2. – С. 3-11.
10. Мак Кормак Э. Когнитивная теория метафоры / Мак Кормак // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 358-386.
11. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин – М.: Высш. шк., 1988. – 168 с.
12. Селиванова Е.А. Когнитивная онамасиология / Е.А. Селиванова // Черкасский гос. ун-т. им.Б.Хмельницкого. – К.: Фитосоциоцентр. – 2000. – 247с.
13. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. / Ю.С. Степанов – М.: Наука, 1985. – 335с.

Анотація. Праця висвітлює основний метод моделювання структур уявлення знань, зокрема пояснює метафоризацію з погляду парадигми когнітивізму. Основна увага приділяється двом орієнтаціям концептуального аналізу – психологічній та логічній, їхнім напрямкам та інтегральним методам дослідження.

Ключові слова: метафоризація, поняття, значення, інтенціонал, імплікаціонал.

Summary. The article deals with the main method of knowledge representational structures modeling. In particular it explains metaphorization from the cognitive point of view. The main attention is paid to two orientations of conceptual analysis – psychological and logical; also a great deal of attention is paid to their directions and integral methods of research.

Key words: metaphorization, concept, meaning, intention, implication.

УДК 811.161.1'373.611

Соловская Е.В.

АФФИКСАЛЬНЫЕ СПОСОБЫ ОТАНТРОПОНИМНОГО СЛОВООБРАЗОВАНИЯ

Аффиксальные способы словообразования являются наиболее продуктивными в сфере отантропонимной деривации. Это связано с высокой степенью регулярности структурных и семантических отношений, характерных для данных способов, а также с «чрезвычайно богатыми средствами в плане выражения оценки», которыми обладают морфемы русского языка, прежде всего суффиксы и приставки [3, 53].